

УДК 327 (100)

СТРУКТУРНІ ПАРАМЕТРИ ПОСТБІПОЛЯРНОЇ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Шаповалова О. І.

Кандидат політичних наук, докторант Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Анотація. У статті розглядаються структурні параметри постбіполярної системи міжнародних відносин за чотирма її структурними рівнями – дистрибутивно-реляційним, нормативно-інституційним, ідейним та функціональним. Автор доводить, що постбіполярна система зберігає змішаний, проміжний характер, а її стабільність забезпечується не завдяки наявності цілісної реляційної конфігурації, а за рахунок комплексного балансу між вказаними структурними рівнями. Центральну роль у ньому відіграє баланс між дистрибутивно-реляційним та функціональним рівнями системної структури, тоді як нормативно-інституційний та ідейний рівні виступають в якості з'єднувальних ланок між ними. У постбіполярній системі зберігаються елементи центропериферійного поділу, але їх утримання можливе лише в разі геополітичної поляризації системи.

Ключові слова: постбіполярна система, структурні параметри, структурні рівні, центр, периферія, ліберальна гегемонія, захід.

Природа та структура системи міжнародних відносин, що утворилась після розпаду біполярності, вже понад два десятиліття викликає серйозні наукові дебати. Невизначеність основних дистрибутивних якостей сучасної системи, неможливість внаслідок цього вписати її в будь-які типові моделі міжнародних систем, відсутність чіткої ієрархії акторів та, зрештою, наявність низки специфічних, в дечому унікальних тенденцій серйозно ускладнюють дослідження постбіполярної системи, вимагаючи якісно відмінних теоретичних і методологічних інструментів наукового аналізу. Окрім того, з плином часу розширюється емпіричний матеріал для наукових пошуків, виступають на поверхню донедавна приховані тенденції, які у багатьох випадках виходять за рамки сформованих аналітичних картин або навіть безпосередньо їх порушують. Тому проблема встановлення структурних параметрів сучасної міжнародної системи не втрачає своєї актуальності, особливо у світлі світової економічної кризи та спричинених нею структурних зрушень.

Тож, мета даної статті полягає у виробленні більш адекватного та цілісного уявлення про сучасну систему міжнародних відносин, її структурні параметри та баланси, що забезпечують її стабільність. Для цього слід спочатку проаналізувати стартові характеристики міжнародної системи на момент її утворення, простежити основні вектори системної еволюції на початкових етапах її функціонування, розкрити головні структурні наслідки світової економічної кризи і виробити синтезоване бачення сучасної системи та її структурних параметрів.

Потрібно відзначити, що безперервно зростаючий масив світової наукової літератури, присвячений аналізу специфіки сучасної міжнародної системи, тривалий час був зосереджений навколо трьох магістральних проблем: по-перше, з'ясування полярності системи, по-друге, встановлення системних наслідків процесів глобалізації та транснаціо-

налізації і, по-третє, визначення характеру взаємодій ключових макрополітичних спільнот сучасності – цивілізацій або міжнародних регіонів. Світова фінансово-економічна криза останніх років дала новий поштовх дискусіям з цих базових проблем – якщо до того лейтмотивом академічних досліджень була парадоксальна стійкість неприродної монополярної конструкції глобальної системи [1], то з поширенням світової кризи на перший план вийшло питання зміни системної конфігурації, яка видається дедалі більш невідворотною, хоча передбачити її напрямом надзвичайно складно. Більшість дослідників сходяться у думці, що криза відкрила шлях до становлення «пост-американського» [2; 3] або «пост-західного» [4] світопорядку, але його конкретні контури викликають численні дискусії. Втім, у центрі цих дискусій знов-таки залишається проблема полярності майбутньої системи, тобто розподілу владно-силового потенціалу між основними акторами [5], що не дозволяє у повній мірі досягнути ті якісні зміни, які вже сталися в ході світової кризи, або можуть статися у майбутньому.

У теоретичному відношенні стаття заснована на двох фундаментальних уявленнях: по-перше, уявленні про центропериферійну будову глобальної системи у тому вигляді, як вона сформульована у працях Б. Бузана та Дж. Лоусона [6; 7; 8], та уявленні про багаторівневість структури міжнародної системи, в якій поряд з дистрибутивно-реляційним рівнем функціонують й інші порівняно автономні площини з власними структуруючими принципами, відмінними від розподілу матеріального потенціалу між ключовими акторами.

Уявлення про центропериферійну будову постбіполярної системи у тій чи іншій версії поширене у наукових працях як вітчизняних [9, с. 270], так і зарубіжних дослідників [10; 11], але донедавна воно асоціювалось переважно із теоретичними постулатами неомарксизму. Альтернативна «політична» інтерпретація цієї моделі, не пов'язана із суто економічними міркуваннями, обґрунтована у статтях Б. Бузана та Дж. Лоусона, фактично, вперше. Однак, розкривши витоки розриву між світовим центром та периферією у середині XIX століття [6] та констатувавши його невпинне звуження внаслідок сучасної світової економічної кризи [8, р. 72], британські дослідники не простежили те, як змінювались параметри цього розриву протягом XX століття, в тому числі в межах постбіполярної системи міжнародних відносин.

Звернення до уявлення про багаторівневість системної структури у даному дослідженні пояснюється як практичною потребою, обумовленою неможливістю отримати адекватну картину сучасної системи міжнародних відносин, обмежуючись лише аналізом співвідношення матеріальних потенціалів провідних акторів, так і загальною теоретичною орієнтованістю роботи на положення соціального конструктивізму, що наголошує на центральній ролі позаматеріальних, ідейних вимірів міжнародної реальності. У руслі конструктивістської парадигми було зроблено декілька спроб побудувати концептуальну модель міжнародної системи, здатну враховувати як матеріальні, так і ідейні фактори. Найбільш перспективною серед них видається модель Г. Соренсена, який у своїх публікаціях розкриває роль матеріальних, ідейних та інституційних факторів у трансформації світового порядку у постбіполярний період крізь призму їхнього впливу на природу державності та диференціацію держав за характером їхньої державності [12; 13; 14].

На базі цих міркувань Г. Соренсен у своїй статті «Міжнародний порядок якого типу?» пропонує розглядати сучасну міжнародну систему як комбінацію з чотирьох аспектів – військово-політичного балансу сил між державами, архітектури міжнародних інститутів, сфери ідей та ідеологій та економічної сфери виробництва, фінансів і перерозподілу благ [14]. Однак, виділивши і розглянувши ці аспекти в самостійній якості, Г. Соренсен не ви-

робив чіткої моделі їх синтезування у цілісне бачення. До того ж, він сприймає превалювання ліберального проекту Заходу у глобальній системі як доконаний факт, хоча при цьому визнає, що для побудови стабільного світового порядку на основі принципів ліберальної демократії необхідно виконати низку непростих завдань і узгодити між собою матеріальні, ідейні та інституційні фактори [14, р. 359].

Поєднуючи ці два уявлення в рамках конструктивістської перспективи, в статті пропонується підхід до аналізу постбіполярної системи, здатний враховувати природу політичних процесів на різних її структурних рівнях, уникаючи при цьому детерміністичного ухилу в бік якогось одного з них. При цьому у даній статті у фокусі уваги перебувають стратегії і поведінка держав світового центру, тоді як ретельно розглянути стратегії країн умовної периферії обсяг статті не дозволяє. Тому подальші дослідження мають доповнити сформовану картину цим сегментом.

В одній з наших попередніх публікацій, присвяченій аналізу системного переходу від Ялтинсько-Потсдамської до постбіполярної системи міжнародних відносин [15] ми визначили, що на етапі кінця 1980-х років Ялтинсько-Потсдамська система являла собою симбіоз чотирьох структурних рівнів – ідейного, нормативно-інституційного, дистрибутивно-реляційного та функціонального. Поряд з цим наростання та перебіг «холодної війни» істотно вплинув на положення світового центру і периферії, а також зв'язок між ними. Центропериферійний поділ світу зазнав у цей період часткового розбалансування, а у структурі світового центру намітилось своєрідне розшарування – у політичному сенсі цю роль перебирали на себе наддержави, тоді як в економічному сенсі така якість залишалась за євроатлантичним простором.

Умови, в яких відбувся перехід до постбіполярності, не давали чіткого уявлення про вірогідну політичну конфігурацію нової міжнародної системи. Орієнтуватися в її розумінні на розподіл силового потенціалу було складною, якщо не сказати марною справою, тому що у новому системному контексті не проглядався єдиний системний ресурс, здатний визначати суб'єкту спроможність акторів в той майже автоматичний спосіб, в який це робила військова сила у попередні епохи. Це було пов'язано насамперед з браком ясності у питанні того, навколо яких об'єктів і за якими принципами формуватимуться нові реляційні комплекси, що структуруватимуть глобальну систему міжнародних відносин. У найбільш загальному сенсі це питання стосувалось вибору між приматом функціонального та реляційного рівнів системної структури і зводилось до того, чи готові держави «вивільнити» функціональний рівень та прийняти його ключові імперативи – взаємозалежність, ринкову саморегуляцію та макрорегіональні або глобальні масштаби можливого регулювання – незалежно від того, яке місце у системі функціональних обмінів вони можуть посісти.

Втім, відсутність загального базового компромісу відносно принципів організації нової міжнародної системи та рольових якостей провідних акторів означала, що визначення цих принципів, а з ним і вирішення фундаментальних для системи питань, мало відбуватись в інкрементальний спосіб, тобто шляхом поступової розбудови нових форматів міждержавних взаємодій, агрегація яких і задаватиме нову системну конфігурацію. Рушійною силою у цьому процесі стали прагнення держав, по-перше, утвердити свої бажані ідентифікаційні та статусні характеристики, а по-друге, отримати переваги від залучення до зростаючої системи транснаціональних функціональних обмінів. Головну роль у розбудові цих форматів, звісно, відігравала західна спільнота.

Становище Заходу на початковому етапі постбіполярності видавалось доволі неоднозначним. Незважаючи на зростання авторитету в ідейному сенсі та збереження якості

центру у системі функціональних обмінів, лідерська роль Заходу не була формально закріплена ані в інституційній, ані в реляційній архітектурі нового світопорядку, що знов-таки пояснюється відсутністю базового компромісу в основі постбіполярної системи. Перевага західної спільноти у володінні матеріальними атрибутами сили ще не надавала їй статусу світового гегемона і не перетворювала глобальну систему на монополярну конструкцію – як перше, так і друге ще потрібно було вибудувати і зафіксувати у вигляді сталих структур. Скоріше, так званий «момент монополярності» [16] полягав у тому, що Захід володів серйозними можливостями для конструювання таких структур, завдяки в першу чергу наявності дієвого, розгалуженого та інституціоналізованого кооперативного механізму. Ліберальний порядок всередині західної спільноти не тільки стабілізував її внутрішню організацію, але й виступав підґрунтям зусиль з обґрунтування та об'єктивації свого панівного становища у глобальній системі. Тим більше, що для багатьох держав у нових системних умовах якість зв'язків із Заходом виступала ключовим фактором у визначенні власних статусних характеристик, а звідси і критерієм статусної диференціації в системі.

Таким чином, конструювання, утвердження і закріплення власного домінування у глобальній системі стає первинною мотиваційною детермінантою для США та їхніх західноєвропейських союзників. Головним інструментом реалізації цих прагнень виступало поширення базових принципів ліберального порядку у глобальному масштабі [11, р. 536], а платформою для цього мали стати провідні позиції Заходу у системі транснаціоналізованих функціональних обмінів. Еволюція цієї системи мала б привести до подолання партикуляристської організації соціально-економічної життєдіяльності суспільств та утворення порівняно гомогенного глобального функціонального простору, в якому Захід як головний осередок світової демократії міг стати виразником волі «глобального громадянського суспільства», а не лише власних інтересів [17, с. 25]. Це легітимізувало би перетворення євро-атлантичного простору на головний центр прийняття політичних рішень і основний локус визначення системних нормативних засад, що мало бути відображене у становленні якісно нових механізмів глобального управління, заснованих на приматі об'єктивних глобальних проблем людства замість партикулярних політичних інтересів держав.

У загальних рисах, дана стратегія ліберальної гегемонії означала повернення до центропериферійної будови світу, але не в класичному її примусовому вигляді, а радше у вигляді добровільного прийняття країнами периферії діючих правил і структур західного ліберального порядку (детальніше щодо особливостей ліберальної гегемонії див. [18]). Вона була спрямована на використання структуруючого потенціалу функціонального рівня глобальної системи та наявних переваг на її ідейному, нормативному та інституційному рівнях для утвердження і консервації монополярної дистрибутивної будови світу, стабільність якої мала забезпечуватись шляхом стримування традиційних балансувальних імпульсів держав за допомогою стимулів функціональної взаємозалежності. При цьому необхідно було зберегти загальний кооперативний характер процесів в системі, аби позбавити потенційних ревізіоністів навіть гіпотетичних підстав для прямої конкуренції, яка б загрожувала новим витком підпорядкування функціональних сфер суспільної діяльності військово-політичним інтересам держав та їхніх еліт.

Провідна роль інструментів функціонального рівня і зумовлена нею необхідність у збереженні загального кооперативного характеру системних процесів сформували парадоксальну ситуацію, за якої лідер глобальної системи практично був позбавлений можливості використовувати переваги свого матеріального потенціалу задля традиційного силового примусу. Ліберальна стратегія була пов'язана із якісною зміною системного се-

редовища і применшенням потягу до силового балансування як такого, а тому не могла реалізовуватись примусовим, насильницьким шляхом [9, с. 272]. В той же час, колосальна матеріальна перевага Заходу робила нереалістичними будь-які спроби прямого силового балансування проти нього [1; 19, р. 23]. Тобто в умовах постбіполярної системи ані діючі лідери, ані потенційні претенденти на лідерство не могли вільно вдаватися до силових засобів без шкоди для власних стратегічних інтересів.

Ця ситуація мала неоднозначний ефект для системи. З одного боку, вона справляла позитивний вплив, оскільки обмежувала ризик відновлення військової конфронтації і зводила нанівещь можливості структурної реорганізації шляхом загальносистемної війни [11, р. 550]. Але з іншого, це суттєво знизило структуруючий потенціал дистрибутивного рівня системної структури, який вперше в світовій історії виявився підпорядкований іншим структурним рівням, а зрушення в його межах не мали автоматичної проєкції на загальну реляційну конфігурацію системи. Можна сказати, що дана ситуація істотно ускладнила і загальмувала оформлення нової реляційної конфігурації постбіполярної системи, її сталої полярності та чітких структурних параметрів.

Однак, навіть без використання силових засобів стратегія ліберальної гегемонії і встановлення центропериферійної будови світу мала вирішити низку непростих завдань. Для її реалізації потрібно було відтворити світовий центр, встановити його чіткі межі та власні структурні параметри, узгодити спільну стратегію взаємодії з периферією та виробити механізми, здатні конвертувати власну функціональну перевагу в імперативний та легітимний політичний вплив.

Виконання першого з перелічених завдань вимагало довести до певної фінальної межі процес розширення світового центру, що розгорнувся на етапі завершення «холодної війни» та призупинився із розпадом СРСР. Цей процес обірвався у тій фазі, коли інституційна інфраструктура для повного включення усіх країн східного блоку була розроблена і частково втілена в життя. Паралельно з тим, поступово кристалізувалися механізми окремого зближення з Заходом колишніх країн ОВД. По суті, у західній спільноті були усі можливості для фіналізації цього процесу як шляхом консолідації всього пан'європейського простору, так і шляхом часткового включення країн Центрально-Східної Європи, і єдиним чинником, що визначав його спрямування, була політична воля Заходу.

Однак, на тому етапі інтереси західних держав у цьому процесі визначались вже зовсім іншими міркуваннями, ніж наприкінці 1980-х років. Якщо в той період від успіху цього процесу залежало подолання біполярної конфронтації і остаточна стабілізація стратегічного балансу, то після демонтажу східного блоку і розпаду СРСР ці завдання втратили свою актуальність, а потреба у цьому процесі звелась до необхідності стабілізації східної частини континенту заради, по-перше, попередження загроз дестабілізації цього простору, а по-друге, унеможливлення виникнення у ньому екзистенційних, системних викликів для західної спільноти, аналогічних до викликів від СРСР.

Йдучи у цьому руслі, протягом першої половини 1990-х років Захід поступово формує діапазон нових механізмів співробітництва з постсоціалістичними країнами, заснованих на засадах асиметричної проєкції на ці країни власної нормативної бази. Усі без виключення країни колишнього східного блоку, в тому числі Росія, сприйняли пропонувані Заходом засади як належне, нівелювавши таким чином нормативні та інституційні здобутки періоду завершення «холодної війни». Формування зазначених механізмів остаточно легітимізувало роль Заходу як головного суб'єкта структуризації пан'європейського простору.

По мірі того, як у другій половині 1990-х років у пострадянських країнах наростає внутрішня політична турбулентність, Захід робить вибір на користь прийняття до своїх лав

країн ЦСЄ, тобто на користь часткового включення східноєвропейського простору до меж світового центру замість утворення цілісної континентальної системи. Тим самим розрив у структурі світового центру, що утворився у біполярний період, залишився формально зафіксованим, попри зникнення тих зовнішніх чинників, які зумовили його появу і обмеження суб'єктивних властивостей європейських держав. Це дозволяло Сполученим Штатам виступати в якості одноосібного полюсу глобальної системи, будучи «центром центру», а не лише одним з багатьох гравців колективного полюсу під назвою Захід.

Але за таких обставин, коли наявність цього розриву вже не виправдовувалась критичною об'єктивною необхідністю, його утримання залежало від готовності європейських держав репродукувати діючі обмеження у своїй зовнішній політиці. На початковій стадії ці держави здебільшого проводили відтворювати дані обмеження завдяки незмінності їхніх реляційних характеристик в системі взаємодій в межах західної спільноти. Однак, підтримання формального консенсусу дозволило лише на деякий час стримати та камуфлювати неминучий процес розбалансування західної спільноти, який у повній мірі вийшов на поверхню за президентства Дж. Буша-молодшого.

Поряд з дедалі більш очевидним розбалансуванням світового центру відбувались й інші процеси, що ставили під загрозу проект глобального поширення ліберального порядку.

Включення країн ЦСЄ до світового центру поряд з явною екстерналізацією інших постсоціалістичних країн призвело до часткової рекомпозиції зв'язків по лінії Схід-Захід на європейському континенті. В основі цього процесу лежали не тільки і не стільки формальні чи інституційні чинники, скільки дефіцит взаємного визнання бажаних ідентифікаційних та статусних характеристик [20]. В першу чергу це стосується Росії, ані європейська ідентичність якої, ані її бажаний статус великої держави і другого полюсу європейської системи не отримали належного визнання з боку західної спільноти.

Ці суперечності породили у відносинах між Росією і Заходом контраверсійну ситуацію, яку Р. Саква називає «холодним миром» [21]. На його думку, «холодний мир» являє собою хитке геополітичне перемир'я між колишніми супротивниками, в якому одна сторона не хоче визнавати свою поразку, тоді як інша не здатна остаточно закріпити свою перемогу [21, р. 206]. Прагнучи домогтись визнання бажаної політичної ролі, обидві сторони намагаються виробити і максимально поширити власне бачення існуючої картини світу та історичних процесів, що її сформували. Це зумовлює своєрідний світоглядний, ціннісний конфлікт, який, втім, не відтворює ідеологічний дуалізм попередньої епохи.

В результаті, у російському випадку Захід стикнувся із цілеспрямованим опором периферизації, який, окрім нетривалого початкового бажання увійти до світового центру на повноправних засадах, виражався у прагненні домогтись визнання власних статусних характеристик, отримати доступ до функціональних мереж та ресурсів, але при цьому зберегти внутрішню та зовнішню політичну автономність. З деякими нюансами ця тактика опору периферизації стала спільною рисою усіх так званих нових центрів сили, які прагнули долучитися до процесів глобалізації без обов'язкового прийняття ідейних, нормативних та реляційних параметрів, які пропонувала західна спільнота в якості передумов для такого долучення.

Тут потрібно зауважити, що взаємодія між Заходом та іншими регіонами світу у постбіполярних умовах вибудовувалась нерівномірно і непослідовно. Це було пов'язано з декількома чинниками.

По-перше, як вже згадувалось вище, західні держави не виробили цілісної стратегії структуризації світової периферії. Сполучені Штати та їхні європейські союзники розви-

вали окремі формати відносин з пріоритетними для них периферійними країнами та регіонами на базі відмінних політичних і практичних засад. З цих причин, замість низки властивих для центропериферійної моделі стандартизованих асиметричних форматів відносин з країнами за межами світового центру західні держави утворили множину диференційованих, відмінних, а подекуди явно конкуруючих механізмів, кумулятивний ефект яких не тільки не посилював бажану монополярну владно-силову конструкцію, але й в дечому навіть сприяв розпорошенню дистрибутивних переваг Заходу.

По-друге, залучення до функціональних мереж саме по собі не могло скласти оптимального підґрунтя для побудови сталих асиметричних відносин з периферійними державами тому що, з одного боку, їхні інтереси не обмежувались одним лише включенням до цих мереж, а з іншого, Захід був зацікавлений у глобальній лібералізації економіки не в меншій мірі, ніж країни периферії у залученні до цього процесу. Ці фактори значно зужували потенційну асиметрію взаємодії між Заходом і країнами периферії, знижували автоматизм її проєкції на політичний рівень відносин, а також розширювали межі для маневрування тих країн, які являли собою привабливі ринки збуту, або володіли цінними ресурсами, або внаслідок географічного розташування мали важливе значення для функціонування світових транспортних артерій.

По-третє, співвідношення політичних та практичних умов поширення ліберальної моделі в глобальному масштабі у постбіполярний період докорінно відрізняється від побудови цієї моделі в західному світі у часи «холодної війни». Якщо в основі трансатлантичного партнерства лежав початковий політичний консенсус щодо спільної безпекової стратегії та ідеологічної солідарності, який дозволив, хоч і не без проблем, згодом сформувати нормативний контекст для істотної лібералізації економіки, у постбіполярну добу поширення процесів глобалізації і транснаціоналізації стосувалось країн, які далеко не завжди поділяли ліберальну ідеологію у повній мірі, і реляційні властивості яких ще потребували утвердження [22]. У такому разі домогтись відокремлення економічної сфери від політичної площини було набагато складніше.

Завдяки дії розглянутих чинників Заходу не вдалось сформувати універсальну дієву центропериферійну модель у відносинах з третіми країнами, реакція яких на просування стратегії глобальної гегемонії варіювалась від прийняття і торгу навколо політичних чи практичних умов до відкритого заперечення і опору.

Реакцію більшості цих країн можна умовно назвати «глобалізація на власних умовах». Всі вони без виключення прагнули отримати переваги від включення до тих чи інших сегментів глобалізаційних процесів, однак не воліли погоджуватись на ототожнення глобалізації із утвердженням світової гегемонії Заходу. Хоча для багатьох з них той факт, що Захід продовжує нести тягар організації і стабілізації глобальної системи, є безумовно позитивним, оскільки позбавляє потреби виконувати ці функції власноруч і нести пов'язані з ними ризики, вони, зрозуміло, не зацікавлені у власній периферизації і тому оскаржують не сам процес глобалізації, скільки свою підпорядковану роль у цьому процесі. Їхня політична мета полягає не стільки в збалансуванні західної потужності, що, вочевидь, не є реалістичним завданням, скільки у максимальному збереженні внутрішньої та зовнішньої автономності, а також зростанні власних статусних характеристик і важелів впливу, принаймні у регіональному оточенні, до того рівня, коли Захід не зможе їх ігнорувати.

По мірі того, як прояви цієї реакції ставали дедалі більш очевидними і численними, між центропериферійною стратегією Заходу і стратегіями ключових незахідних країн сформувалась конкуренція за визначення політичних та практичних умов глобалізації,

яка поступово набула якостей головної рушійної сили оформлення постбіполярної системи.

Об'єктом цієї конкуренції виступали як параметри функціонального рівня системи, так і її дистрибутивно-реляційні атрибути. Однак, дану конкуренцію не можна ототожнювати з класичним ревізіонізмом, тому що, з одного боку, майже усі її учасники в тій чи іншій мірі виступали бенефіціантами системи, принаймні в її функціональному вимірі, а з іншого, сталого політичного балансу, який можна піддати ревізії, у постбіполярній системі ще не існує. Власне кажучи, і Захід, і незахідні країни конкурували і продовжують конкурувати між собою за принципи побудови та конфігурацію цього балансу. Але оскільки останнім бракувало ресурсів для реалізації своїх політичних і практичних інтересів у безпосередній взаємодії із Заходом, основна динаміка цієї конкуренції розгорнулася на нормативно-інституційному рівні системної структури.

Початкова дуалістичність даного рівня, яка намітилась внаслідок специфіки системного переходу до постбіполярності і полягала у тому, що на глобальному рівні універсальна легітимність зберігалась за комплексом міжнародних норм, сформульованих у біполярний період навколо примату державного суверенітету, тоді як ті норми і правила, які активно використовував Захід у своїй риториці та практиці, не мали універсального визнання, утворила базове поле, в якому проявлялась конкуренція між Заходом і новими центрами сили.

Стратегія ліберальної гегемонії Заходу потребувала добровільного прийняття і легітимізації з боку світової периферії, а тому універсалізація власного нормативного контексту була неодмінною умовою для політичного утвердження і інституційного закріплення виключного становища західної спільноти як центру глобальної системи. Однак, поступово початкова дуалістичність нормативно-інституційного контексту постбіполярної системи була інструменталізована незахідними країнами для стримування гегемоністичної поведінки Заходу та для забезпечення власних важелів політичного впливу і статусних характеристик в міжнародній системі. Дана тенденція багато в чому загальмувала процес реформування діючих глобальних інститутів і призвела, з-поміж іншого, до розбалансування нормативного рівня глобальної системи та зниження його структуруючого ефекту.

Деструктивні наслідки цієї тенденції для стратегії ліберальної гегемонії Заходу яскраво проявилися за президентства Дж. Буша-молодшого. Спроба скористатись формуванням антитерористичної коаліції задля сек'юритизації глобального порядку денного та конструювання нового стимулу для згуртування ліберальних демократій навколо США принесла зворотні результати [23, р. 7]. А рішучість, яку виявила республіканська адміністрація у подоланні нормативних перепон на шляху до реалізації своїх стратегічних планів, порушила щонайменше дві ключові передумови для становлення ліберальної гегемонії – збереження загального кооперативного характеру системних процесів та усунення мотивації для силового балансування.

Але ще більш вагомим за своїм негативним впливом стало порушення вже існуючого ступеню політичної консолідації західної спільноти аж до виникнення сумнівів у збереженні її як такої [24]. Це дискредитувало засадничу ідею про Захід як «колективного гегемона», яка протягом 1990-х років дещо розмивала і пом'якшувала реляційні ефекти від колосальної силової переваги Сполучених Штатів. Від ліберальної центропериферійної моделі Вашингтон перейшов до вибудовування відкритої силової монополярності імперіалістичного типу [14, р. 349], чим поставив своїх європейських союзників, по суті, в один ряд з периферійними країнами. В результаті втрати зовнішньою політикою США

значної частки своєї легітимності в очах як периферійних країн, так і європейських союзників, а також, що не менш важливо, світової громадськості, Вашингтон опинився у становищі, яке Б. Бузан охарактеризував як «лідерство без послідовників» [25]. Це означає, що при збереженні у США наявних матеріальних переваг їхня здатність консолідувати інші держави навколо себе невпинно знижується, що є не тільки наслідком імперіалістської політики Дж. Буша-молодшого, але й продуктом структурних тенденцій останнього десятиліття.

Але що найбільш важливо для конфігурації постбіполярної системи, криза легітимності американської зовнішньої політики зумовила зростання опору глобальній гегемонії у будь-якій формі [25, р. 568], що, зрештою, звело нанівець можливість добровільного прийняття і закріплення гегемонії Заходу, навіть в межах діючих глобальних інститутів та універсального нормативного контексту.

Отже, у другій половині 2000-х років стало абсолютно очевидно, що втілення в життя стратегії ліберальної гегемонії Заходу і побудова сталої та кооперативної центропериферійної моделі світової системи є майже нереалістичною справою. Жодне із завдань, необхідних для становлення цієї моделі – консолідація центру, вироблення належних асиметричних форматів відносин з країнами периферії та формалізація власного виняткового становища у нормативно-інституційній площині глобальної системи – не було виконано в повній мірі, а тому матеріальні, функціональні та ідейні переваги західної спільноти, якими вона володіла на момент розпаду біполярності, не були у підсумку конвертовані у цілісну реляційну конфігурацію з визначальним впливом Заходу.

Така реляційна амбівалентність, напевно, могла б тривати і надалі, але на заваді цьому став несподіваний збій на основному рівні реалізації західної стратегії – функціональному, збій, який невдовзі перетворився на світову фінансову та економічну кризу.

На даному етапі, коли, за свідченням фахівців, кризовий період ще остаточно не пройдений, складно робити однозначні висновки стосовно його структурних наслідків для глобальної системи міжнародних відносин, але деякі з них вже можна виокремити та проаналізувати. Тим більше, що криза загострила і винесла на поверхню деякі тенденції, які вже певний час приховано прогресували у міжнародних відносинах.

По-перше, слід відзначити, що світова економічна криза поставила під сумнів життєздатність моделі ліберального капіталізму у тому вигляді, як її пропагував Захід в останні десятиліття. Це напряду позначилось на ідейному рівні системної структури, монологічності якого в попереднє десятиліття вже зазнала релятивізації [26].

По-друге, чи не найбільш важливим наслідком кризи стало те, що вона довела нездатність діючих механізмів і принципів глобального управління забезпечити належне регулювання процесів на функціональному рівні системи та неспроможність Заходу самостійно здійснювати таке регулювання поза межами даних механізмів [26, с. 44-45]. Це сприяло формуванню консенсусу навколо необхідності перегляду та вдосконалення норм і правил, що регулюють функціональні зв'язки між суспільствами, насамперед у фінансовій та економічній сферах.

По-третє, криза наочно продемонструвала, що Захід вже не володіє «монополією на глобалізацію», а його лідерство у функціональній площині вже не є абсолютним і беззаперечним, тому покладання на експансію ліберальної моделі та активізацію функціональних взаємодій не може вважатися оптимальною стратегією для фіксації бажаної політичної конфігурації у постбіполярному світі. З поширенням глобалізаційних процесів на периферійні регіони роль Заходу як головного ядра цих процесів скоротилась. Більш того, залежність його власної стабільності від характеру цих процесів на периферії та на-

півпериферії світової системи зросла до суттєвого масштабу. Таким чином, криза якщо не змінила баланс між Заходом та новими центрами сили, то принаймні створила чіткі передумови для його зміни.

Це радикальним чином змінило якість завдань, які мали вирішувати США та європейські держави у міжнародному середовищі: від утвердження своєї глобальної гегемонії західна спільнота була змушена повернутись до проблеми утримання наявних політичних і практичних переваг та збереження домінуючих позицій у світі з меншими ризиками та витратами (див. наприклад [27]).

Визнання цього факту поряд із об'єктивними викликами світової кризи зумовили необхідність у налагодженні ефективного діалогу з ключовими периферійними країнами задля підтримання досягнутого ступеню лібералізації функціональних взаємодій, інкорпорації до світової економічної системи тих ресурсів периферії, які до неї ще не включені у повній мірі, та більш адекватного розподілу вірогідних ризиків. Фактично, криза спонукала Захід здійснити ще одну спробу кооперативного залучення важливих периферійних держав до спільного управління глобалізованим транснаціональним простором на умовах, які найбільше відповідають інтересам Заходу, і зі збереженням основних механізмів глобального управління в існуючому вигляді. За великим рахунком, пропозиція західної спільноти полягала в тому, щоб спільно домовитись про вдосконалення нормативних засад регулювання функціонального рівня системи, залишивши без кардинальних змін інституційні рамки такого регулювання. Тому основним форумом з вироблення та узгодження нових принципів регулювання глобальної економіки стала Велика двадцятка – регулярний щорічний форум двадцяти провідних економік світу, позбавлений сталої інституційної платформи [28].

Цей процес сам по собі спровокував важливі ефекти для реляційного рівня системної структури. Створивши «вікно можливостей» для консенсуального, договірною перегляду глобальних правил гри, він тим самим сформував підґрунтя для консолідації лідерів периферії на базі спільного інтересу у підвищенні власного статусу і впливу у світовій економічній системі. Проявом цієї тенденції стало започаткування форуму БРІКС та посилення координації між провідними незахідними державами в ході обговорення шляхів реформування світової економіки.

У цьому контексті також слід відзначити поступове, але відчутне зростання ініціативної спроможності периферійних країн, їхньої готовності не тільки виступати реципієнтами західних ідей та процесів, але й формулювати власний порядок денний навіть у найбільш чутливих питаннях міжнародної безпеки. Цей в певному сенсі емансипаційний рух незахідних держав пов'язаний не тільки і не стільки із збільшенням їхнього матеріального потенціалу, скільки із дедалі більш очевидним відходом від репродукування дискурсивних та поведінкових зразків, сформованих у руслі ліберальної гегемонії Заходу.

Вказані реляційні ефекти, спровоковані світовою кризою, звісно, являють собою істотний виклик західній спільноті на додаток до її власних викликів у функціональній площині. Однак, ці ефекти самі по собі ще не означають становлення з боку периферійних країн цілісної стратегії збалансування західної потужності. Скоріше, вони істотно розширили політичну автономність незахідних країн та їхній арсенал переговорних важелів у взаємодії як із Заходом, так і між собою, чим створили принаймні гіпотетичні альтернативи західним умовам кооперативного залучення і змінили параметри глобального торгу.

На основі представленого огляду можна зробити висновок, що структура постбіполярної системи міжнародних відносин являє собою складний симбіоз декількох струк-

турних рівнів, кожний з яких має власні структуруючі принципи, логіку функціонування, ознаки суб'єктності та статусні ієрархії. Оскільки жоден з цих рівнів не має примату у конституюванні системної конфігурації, її стан визначається співвідношенням та взаємодією між цими рівнями на даному етапі.

Зникнення глобального структуруючого чинника, яким виступала біполярна конфронтація, призвело до зниження когерентності та інтегральної якості системи, що позначилось, по-перше, у прогресуючому розшаруванні її територіально-просторових вимірів, а по-друге, у подальшій автономізації її структурних рівнів. Найбільш важливою з точки зору системної організації виступає автономізація функціонального рівня її структури, яка набула у постбіполярний період безпрецедентного масштабу завдяки глобальному руху до лібералізації економічних та інформаційних обмінів між суспільствами, формуванню гнучких, але разом з тим стійких транснаціональних мереж міжсуспільних зв'язків та збільшенню обсягу ресурсів, перерозподіл яких здійснюється в рамках цих мереж без прямого контролю з боку державних органів.

За таких умов, динаміка функціонального рівня почала генерувати власні структуруючі імпульси, які здійснювали вагомий вплив на еволюцію постбіполярної системи загалом та на кожний з її структурних рівнів зокрема. Прямим наслідком цього факту стала втрата військово-силовими відносинами між державами монопольної структуроутворюючої якості і здатності забезпечити системну рівновагу [29, с. 21].

Однак, утвердивши свою логіку поряд із логікою традиційної міждержавної конкуренції та військово-політичного балансування, функціональна транснаціоналізація так і не стала визначальною структурною силою постбіполярного світу.

Це пояснюється трьома головними причинами. Перша причина полягає у нерівномірному і неоднорідному характері функціональної динаміки як такої. Адже ступінь включення до транснаціональних процесів різних регіонів світу значно відрізняється [14, р. 357], а з ним, відповідно, і структурна роль функціонального рівня. З цього стає зрозуміло, що функціональний рівень постбіполярної системи не досяг остаточного відмежування від площини міждержавних взаємодій і не утворив монолітної конструкції, здатної визначити системну конфігурацію.

Друга причина пов'язана із труднощами у вибудовуванні належного уніфікованого нормативно-інституційного контексту, який би дозволив, з одного боку, повністю вивільнити функціональну динаміку з-під державного контролю та здійснювати колективне їх регулювання на базі об'єктивних суспільних потреб. Становлення такого контексту означало би остаточне переведення міжнародних відносин з площини політичної конкуренції між суверенними державами у площину інтенціонального управління функціональними процесами з фактичною ерозією реляційного рівня системної структури як такого. Незважаючи на те, що окремі ознаки переходу до подібної якості можна спостерігати у глобальній системі вже на теперішньому етапі [29, с. 22-25], зокрема у вигляді змішаних «трансурядових» механізмів із залученням транснаціональних акторів поряд із суверенними державами, їх обмежений, переважно секторальний характер не сприяє виробленню цілісного нормативного контексту. Але найголовніше, формування та діяльність цих механізмів відбувається за високої конкуренції між державами за роль і вплив в ході прийняття рішень. Тобто функціональний рівень не створив ще такого імпульсу, за якого необхідність спільного регулювання практичних сфер переважувала б політичні, статусні та інші інтереси держав.

І третьою причиною, що зумовила обмеження структурної ролі функціонального рівня, стала світова економічна криза. У певному сенсі криза виявилась поштовхом до

зміни вектору дискусії серед учасників міжнародного співтовариства щодо розвитку функціональних процесів – від прогресуючої і, здавалось, невинної їх лібералізації до потреби у контролі та цілеспрямованому управлінні. Однак, оскільки повномасштабні механізми глобального управління поки що недостатньо розвинені, ці завдання почали виконуватись на базі діючих регуляторних структур регіонального та національного рівнів з притаманними їм імпульсами до конкуренції задля отримання власних переваг.

В основі всіх вказаних причин лежить, очевидно, той факт, що зв'язок між функціональним і реляційним структурними рівнями здійснюється у непрямий, опосередкований спосіб. Перерозподіл потенціалу через глобальні функціональні мережі впливає на загальні позиції держав, але не має автоматичної проєкції на їх становище у площині політичних міждержавних відносин. Звісно, держави, чий потенціал внаслідок цього процесу збільшується, отримують додаткові переваги для реалізації своїх політичних інтересів, але шляхи їх реалізації можуть набувати різного спрямування, іноді навіть ставлячи під загрозу власні переваги на функціональному рівні.

Виходячи з цього, можна стверджувати, що на даному етапі постбіполярна система зберігає змішаний, проміжний характер. Її стабільність забезпечується не завдяки наявності цілісної реляційної структури, а за рахунок комплексного балансу між декількома структурними рівнями. В якості фундаментальних складових такого балансу виступають:

1. Баланс між реляційним та функціональним рівнями системної структури. Збереження певного ступеню розмежування між реляційним та функціональним рівнями являє собою своєрідну запобіжну умову проти повернення системи до традиційного балансувального способу існування [30]. З іншої сторони, в разі збільшення цього ступеню до критичної межі і виходу процесів на функціональному рівні за межі мінімальної керованості, це може мати ще більш деструктивні наслідки. Адже відносно автономна функціональна динаміка в умовах зростаючої транснаціоналізації дійсно генерує численні виклики та загрози міжнародній безпеці, особливо в тих сегментах або територіях, що не охоплені систематичним державним управлінням. Але допоки такі сегменти та території залишаються спорадичними острівками чи лакунами у глобальній системі і не зачіпають фундаментальних основ життєдіяльності суспільств, системна стабільність може забезпечуватись за рахунок локальної нейтралізації чи обмеження цих загроз. Якщо ж функціональна динаміка стає рушійною силою суспільних процесів у регіональному чи субрегіональному масштабі та підпорядковує собі або навіть поглинає політичний рівень відносин, це порушує існуючу реляційну конфігурацію, а з нею і структурну стабільність системи в цілому, яскравою ілюстрацією чого слугує в останні роки так звана «арабська весна» на Близькому Сході.

2. Баланс між конфліктними і кооперативними формами міждержавних відносин. Динаміка функціонального рівня та необхідність управління нею становить наразі найбільший, майже імперативний стимул для кооперативної поведінки держав. Але водночас вона створює додаткові канали для здійснення впливу на зовнішнє середовище та реалізації геополітичних інтересів держав шляхом безпосередньої взаємодії із суспільствами інших країн за транснаціональними каналами. Це, знов-таки, продукує подвійний ефект для глобальної системи. З одного боку, завдяки тиску функціонального рівня відкриті прояви конфліктності стримуються, а основним, хоча і не єдиним, об'єктом реляційних зв'язків між державами виступає «м'яка гео економічна конкуренція» [8, р. 89-91] за позиції у функціональній площині, які дозволяють сприяти внутрішньому розвитку власного суспільства та утверджувати бажані статусні характеристики на міжнародній арені. Але з іншого, з розширенням можливостей для здійснення політичного впливу за транснаціо-

нальними каналами, в обхід місцевого уряду та еліти, потреба у прямому міждержавному співробітництві скорочується, що становить для уряду країни-об'єкта такого впливу явну загрозу маргіналізації і може провокувати гостру, навіть конфліктну реакцію.

3. Тут, як і у попередньому випадку, можна казати, що множинність різноспрямованих реляційних ліній за збереження відносної автономності функціонального рівня створює можливості для утримання загального неконфліктного характеру системи, принаймні допоки ця множина не трансформується в агреговану ієрархію з явним приматом одного базового реляційного комплексу в разі геополітичної поляризації системи. А це, в свою чергу, стане можливим лише за умови концентрації критичної маси реляційних зв'язків навколо одного магістрального системного вектору або ресурсу із значною інтенсифікацією взаємодій. Хоча такий сценарій в принципі виключати не можна, наразі такого вектору або ресурсу, здатного підпорядкувати собі критичну масу реляційних зв'язків у системі, не проглядається, в тому числі через вищезгадану диференціацію дистрибутивного рівня.

4. Баланс між лідерством США / Заходу і позиціями нових центрів сили. Всупереч поширеному уявленню, остаточного встановлення поділу на центр та периферію у постбіполярній системі не відбулось, як і закріплення монополярної владносилової конфігурації в індивідуальному чи колективному її варіанті. Ознаки цього поділу зберігаються і, можна припустити, і надалі зберігатимуться на функціональному рівні системи. Але поява нових регіональних центрів сили істотно обмежує можливості для екстраполяції функціонального центропериферійного поділу на реляційний рівень міждержавних політичних відносин [31, с. 14]. І що найголовніше, на ідейному та нормативно-інституційному рівнях утвердити цей поділ вже не вдасться: глобальна гегемонія Заходу як ліберальний, кооперативний проект практично не має шансів на реалізацію перш за все через втрату головної своєї переваги – міжнародної легітимності. За сьогоднішніх обставин вона може бути тільки нав'язана шляхом маніпулювання функціональними процесами за допомогою нормативних обмежень.

Втім, її тривалість у такому разі викликає великі сумніви, так само, як і її якість, оскільки, за багатьма ознаками, економічна глобалізація та зумовлена нею дифузія потенціалу практично звела нанівець технологічну перевагу західних держав, яка слугувала підґрунтям центропериферійної будови світу протягом останніх півтора століть. Розрив, що утворився у XIX столітті, вже практично подоланий, міжнародна система у певному сенсі повертається до свого традиційного врівноваженого стану [23, р. 5], і загальмувати цей процес може лише новий технологічний ривок Заходу.

Наразі американська адміністрація намагається виправити ключову помилку, яка стала на заваді реалізації стратегії ліберальної гегемонії у попередні десятиліття, а саме реформувати та консолідувати світовий центр завдяки розширенню його меж та звуженню асиметрії в його внутрішній будові. Тим більше, що за нинішніх умов альтернативою добровільному розширенню центра виступає лише поступова ерозія його позицій внаслідок утвердження власних регулятивних механізмів світової периферії. Але результат цих зусиль далеко не гарантований, і до того ж, запас часу у Вашингтоні для цього зовсім невеликий.

Однак, відсутність однозначної монополярної конфігурації ще не дозволяє констатувати оформлення мультиполярності [32, р. 70] чи будь-якої іншої центросилової конфігурації. Зважаючи на специфіку постбіполярної системи, можна стверджувати, що становлення нових полюсів в ній можливе не стільки завдяки накопиченню певних матеріальних атрибутів (що стає дедалі більш проблематичним з огляду на дисперсію ресур-

сів у флюктуативних транснаціональних мережах), скільки завдяки поетапній функціональній та політичній емансипації шляхом, по-перше, підвищення автономності від діючих західних механізмів, в першу чергу, фінансово-економічного регулювання, по-друге, набуття здатності самостійно формувати осередки функціональної активності у власному регіональному оточенні, визначати їхній нормативний контекст та здійснювати регульовальні функції, по-третє, налагодження системно значимих зв'язків з іншими новими центрами сили та утворення альтернативних механізмів глобального управління і, по-четверте, виявлення готовності взяти на себе відповідальність за підтримання стабільності відповідних регіональних реляційних структур. На даному етапі жоден з регіональних лідерів не пройшов усі вказані стадії, хоча рух у цьому напрямку відбувається.

Але найголовніше, мультиполярність поки що не оформилась у цілісний глобальний проект з власними нормативними принципами і інституційною моделлю, які б закріплювали його базові репрезентації. Держави, що оперують дискурсом про мультиполярність у своїй зовнішньополітичній риторичі, мають власні відмінні його інтерпретації, і поки що асоціюють його здебільшого із збереженням діючого універсального нормативного контексту з приматом державного суверенітету та підтриманням ролі діючих механізмів глобального управління, насамперед ООН. Тобто цілеспрямоване конструювання мультиполярності поки що не набуло належного масштабу та інтенсивності для того, щоб виступати базовим системним трендом.

З цього можна зрозуміти, що реляційний вакуум, який утворився у глобальній системі з переходом до постбіполярності, так і не зник за ці два десятиліття, хоча дещо змінив свою якість. У своєму нинішньому вигляді система поєднує як рудименти центропериферійного поділу, так і зародки поліцентричності, які ще не переросли у повноцінну мультиполярність. Подолання такого проміжного реляційного стану буде залежати від тенденцій на інших структурних рівнях системи, в першу чергу, на її нормативно-інституційному рівні.

Проаналізувавши три вказані фундаментальні для постбіполярної системи баланси, можна, у підсумку, сказати, що, за відсутності масштабних колапсів, її нинішній проміжний характер може зберігатися ще тривалий час, оскільки плюралізм структуруючих факторів та імпульсів в ній дозволяє компенсувати ситуативні відхилення від встановленої рівноваги на одному рівні за рахунок інших. У своєму теперішньому стані система містить потужні передумови як для геополітичної поляризації, так і для переходу до більш інклюзивних та збалансованих кооперативних механізмів глобального управління. Світова економічна криза дещо парадоксально змінила характер зв'язку між цими сценаріями і вірогідними владно-силовими конфігураціями – якщо до того становлення ефективних механізмів глобального управління асоціювалось із утвердженням монополярності та відтворенням центропериферійного поділу, то на даному етапі такий сценарій вимагає визнання провідної ролі нових незахідних центрів сили і фактичного оформлення мультиполярності, тоді як утримання центропериферійного поділу можливе лише в разі подальшої геополітичної поляризації системи.

Список використаної літератури

1. Wohlforth W. C. The Stability of a Unipolar World / W.C. Wohlforth // *International Security*. – 1999. – Vol. 24, No. 1. – P. 5-41.
2. Layne Ch. This Time It's Real: The End of Unipolarity and the Pax Americana / Ch. Layne // *International Studies Quarterly*. – 2012. – Vol. 56, No. 1. – P. 203-213.
3. Zakaria F. The Post-American World: Release 2.0 / F. Zakaria. – New York: W. W. Norton, 2011. – 336 p.

4. Serfaty S. Moving into a Post-Western World / S. Serfaty // *The Washington Quarterly*. – 2011. – Vol. 34, No. 2. – P. 7-23.
5. Толстов С. В. Міжнародна система початку XXI століття. Частина 1 / С. В. Толстов // *Зовнішні справи*. – 2013. – № 9. – С. 8-11.
6. Buzan B. The Global Transformation: The Nineteenth Century and the Making of Modern International Relations / B. Buzan, G. Lawson // *International Studies Quarterly*. – 2013. – Vol. 57, No. 3. – P. 620-634.
7. Buzan B. Rethinking Benchmark Dates in International Relations / B. Buzan, G. Lawson // *European Journal of International Relations*. – 2012. – P. 1-26. – (forthcoming).
8. Buzan B. Capitalism and the emergent world order / B. Buzan, G. Lawson // *International Affairs*. – 2014. – Vol. 90, No. 1. – P. 71-91.
9. Постбіполярна міжнародно-політична система / В. А. Манжола, А. А. Суботін, М. Г. Капітоненко та ін. // *Міжнародні системи і глобальний розвиток: підручник* / Кер. авт. колективу О. А. Коппель. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2008. – С. 261-291.
10. Goldgeier J. M. A Tale of Two Worlds: Core and Periphery in the Post-Cold War Era / J. M. Goldgeier, M. McFaul // *International Organization*. – 1992. – Vol. 46, No. 2. – P. 467-491.
11. Ikenberry J. The restructuring of the international system after the Cold War / J. Ikenberry // *The Cambridge history of the Cold War* / M. P. Leffler, O. A. Westad (eds.). – Cambridge: Cambridge University Press, 2010. – P. 535-556.
12. Sørensen G. The Case for Combining Material Forces and Ideas in the Study of IR / G. Sørensen // *European Journal of International Relations*. – 2008. – Vol. 14, No. 1. – P. 5-32.
13. Sørensen G. 'Big and Important Things' in IR: Structural Realism and the Neglect of Changes in Statehood / G. Sørensen // *International Relations*. – 2009. – Vol. 23, No. 2. – P. 223-239.
14. Sørensen G. What Kind of World Order?: The International System in the New Millennium / G. Sørensen // *Cooperation and Conflict*. – 2006. – Vol. 41, No. 4. – P. 343-363.
15. Шаповалова О. І. Системний перехід від Ялтинсько-Потсдамської до постбіполярної системи міжнародних відносин: незавершена деконструкція / О. І. Шаповалова // *Науковий вісник Дипломатичної академії України при МЗС України*. – 2014. – Випуск 20. – (прийнята до друку).
16. Krauthammer Ch. The Unipolar Moment / Ch. Krauthammer // *Foreign Affairs*. – 1991. – Vol. 70, No. 1. – P. 23-33.
17. Чихарев И. А. Хронополитика: развитие исследовательской программы / И. А. Чихарев // *ПОЛИС. Политические исследования*. – 2005. – № 3. – С. 21-33.
18. Ikenberry J. *Liberal Leviathan The Origins, Crisis and Transformation of the American World Order* / J. Ikenberry. – Princeton: Princeton University Press, 2011. – 372 p.
19. Brooks S. G. *World out of balance: international relations and the challenge of American primacy* / S. C. Brooks, W. C. Wohlforth. – Princeton: Princeton University Press, 2008. – 225 p.
20. Larson D. W. Status Seekers. Chinese and Russian Responses to U.S. Primacy / D. W. Larson, A. Shevchenko // *International Security*. – 2010. – Vol. 34, No. 4. – P. 63-95.
21. Sakwa R. The cold peace: Russo-Western relations as a mimetic cold war / R. Sakwa // *Cambridge Review of International Affairs*. – 2013. – Vol. 26, No. 1. – P. 203-224.
22. Mastanduno M. System Maker and Privilege Taker U.S. Power and the International Political Economy / M. Mastanduno // *World Politics*. – 2009. – Vol. 61, No. 1. – P. 121-154.
23. Buzan B. The Inaugural Kenneth N. Waltz Annual Lecture. A World Order Without Superpowers: Decentred Globalism / B. Buzan // *International relations*. – 2011. – Vol. 25, No. 1. – P. 3-25.

24. Calleo D. The Broken West / D. Calleo // *Survival*. – 2004. – Vol. 46, No. 3. – P. 29-38.
25. Buzan B. A Leader Without Followers? The United States in World Politics after Bush / B. Buzan // *International Politics*. – 2008. – Vol. 45, No. 5. – P. 554-570.
26. Мегатренды: Основные траектории эволюции мирового порядка в XXI веке: Учебник / Под. ред. Т. Л. Шаклеиной, А. А. Байкова. – М. : ЗАО Издательство «Аспект Пресс», 2013. – 448 с. – (Глава 2. Всемирный идейно-политический кризис).
27. Posen V. Pull Back: The Case for a Less Activist Foreign Policy / V. Posen // *Foreign Affairs*. – 2013. – Vol. 92, No. 1. – P. 116-128.
28. Б. Карин «Группа двадцати» как двигатель прогресса / Б. Карин, Д. Шорп // *Вестник международных организаций*. – 2013. – № 3 (42). – С. 46-60.
29. Зуйков Р. Вестфальская система межгосударственных отношений: критерии и трансформация / Р. Зуйков // *Мировая экономика и международные отношения*. – Март 2010. – № 3. – С. 13-27.
30. Cerny Ph. G. Plurilateralism: Structural Differentiation and Functional Conflict in the Post-Cold War World Order / Ph.G. Cerny // *Millennium – Journal of International Studies*. – 1993. – Vol. 22, No. 1. – P. 27-51.
31. Толстов С. В. Міжнародна система початку XXI століття. Частина 3 / С. В. Толстов // *Зовнішні справи*. – 2013. – № 11. – С. 12-17.
32. Hart A. F. How Do Rising Powers Rise / A. F. Hart, B. D. Jones // *Survival*. – 2010. – Vol. 62, No. 3. – P. 63-88.

THE STRUCTURAL PARAMETERS OF THE POST-BIPOLAR SYSTEM OF INTERNATIONAL RELATIONS

Shapovalova A. I.

PhD in international relations, Doctorate Student, Institute of International Relations Kiev National Taras Shevchenko University.

Abstract. *The article examines structural parameters of the post-bipolar system of international relations along for its structural levels – distributive-relational, normative-institutional, ideational and functional. The author argues that the post-bipolar system preserves its mixed transitional character and its stability results not from a coherent relational configuration but rather from complex balance between the structural levels mentioned above. Central role in it belongs to the balance between distributive-relational and functional levels of systemic structure while normative-institutional and ideational levels serve as intervening links between them. The post-bipolar system preserves the element of core-periphery division but their further maintenance may be possible only in case of system's geopolitical polarization.*

Key words: *post-bipolar system, structural parameters, structural levels, core, periphery, liberal hegemony, the West.*

References

1. Wohlforth W. C. The Stability of a Unipolar World / W. C. Wohlforth // *International Security*. – 1999. – Vol. 24, No. 1. – P. 5-41.
2. Layne Ch. This Time It's Real: The End of Unipolarity and the Pax Americana / Ch. Layne // *International Studies Quarterly*. – 2012. – Vol. 56, No. 1. – P. 203-213.
3. Zakaria F. The Post-American World: Release 2.0 / F. Zakaria. – New York: W. W. Norton, 2011. – 336 p.
4. Serfaty S. Moving into a Post-Western World / S. Serfaty // *The Washington Quarterly*. – 2011. – Vol. 34, No. 2. – P. 7-23.
5. Tolstov S. V. Mizhnarodna systema pochatku XXI stolittya. Chastyna 1 / S. V. Tolstov // *Zovnishni spravy*. – 2013. – No. 9. – P. 8-11.

6. Buzan B. The Global Transformation: The Nineteenth Century and the Making of Modern International Relations / B. Buzan, G. Lawson // *International Studies Quarterly*. – 2013. – Vol. 57, No. 3. – P. 620-634.
7. Buzan B. Rethinking Benchmark Dates in International Relations / B. Buzan, G. Lawson // *European Journal of International Relations*. – 2012. – P. 1-26. – (forthcoming).
8. Buzan B. Capitalism and the emergent world order / B. Buzan, G. Lawson // *International Affairs*. – 2014. – Vol. 90, No. 1. – P. 71-91.
9. Postbipolarna mizhnarodno-politychna systema / V. A. Manzhola, A. A. Subotin, M. H. Kapitonenko ta in. // *Mizhnarodni systemy i hlobal'nyy rozvytok: pidruchnyk / Ker. avt. kolektyvu O. A. Koppel'*. – K. : VPTs «Kyyivs'kyy universytet», 2008. – P. 261-291.
10. Goldgeier J. M. A Tale of Two Worlds: Core and Periphery in the Post-Cold War Era / J. M. Goldgeier, M. McFaul // *International Organization*. – 1992. – Vol. 46, No. 2. – P. 467-491.
11. Ikenberry J. The restructuring of the international system after the Cold War / J. Ikenberry // *The Cambridge history of the Cold War / M. P. Leffler, O. A. Westad (eds.)*. – Cambridge: Cambridge University Press, 2010. – P. 535-556.
12. Sørensen G. The Case for Combining Material Forces and Ideas in the Study of IR / G. Sørensen // *European Journal of International Relations*. – 2008. – Vol. 14, No. 1. – P. 5-32.
13. Sørensen G. 'Big and Important Things' in IR: Structural Realism and the Neglect of Changes in Statehood / G. Sørensen // *International Relations*. – 2009. – Vol. 23, No. 2. – P. 223-239.
14. Sørensen G. What Kind of World Order?: The International System in the New Millennium / G. Sørensen // *Cooperation and Conflict*. – 2006. – Vol. 41, No. 4. – P. 343-363.
15. Shapovalova O. I. Systemnyy perekhid vid Yaltyns'ko-Potsdams'koyi do postbipolyarnoyi systemy mizhnarodnykh vidnosyn: nezavershena dekonstruktsiya / O. I. Shapovalova // *Naukovyy visnyk Dyplomatychnoyi akademiyi Ukrayiny pry MZS Ukrayiny*. – 2014. – Vypusk 20. – (forthcoming).
16. Krauthammer Ch. The Unipolar Moment / Ch. Krauthammer // *Foreign Affairs*. – 1991. – Vol. 70, No. 1. – P. 23-33.
17. Chiharev I. A. Hronopolitika: razvitie issledovatel'skoj programy / I.A. Chiharev // *POLIS. Politicheskie issledovaniya*. – 2005. – № 3. – P. 21-33.
18. Ikenberry J. *Liberal Leviathan The Origins, Crisis and Transformation of the American World Order* / J. Ikenberry. – Princeton : Princeton University Press, 2011. – 372 p.
19. Brooks S. G. *World out of balance: international relations and the challenge of American primacy* / S. C. Brooks, W. C. Wohlforth. – Princeton: Princeton University Press, 2008. – 225 p.
20. Larson D. W. Status Seekers. Chinese and Russian Responses to U.S. Primacy / D. W. Larson, A. Shevchenko // *International Security*. – 2010. – Vol. 34, No. 4. – P. 63-95.
21. Sakwa R. The cold peace: Russo-Western relations as a mimetic cold war / R. Sakwa // *Cambridge Review of International Affairs*. – 2013. – Vol. 26, No. 1. – P. 203-224.
22. Mastanduno M. System Maker and Privilege Taker U.S. Power and the International Political Economy / M. Mastanduno // *World Politics*. – 2009. – Vol. 61, No. 1. – P. 121-154.
23. Buzan B. The Inaugural Kenneth N. Waltz Annual Lecture. A World Order Without Superpowers: Decentred Globalism / B. Buzan // *International relations*. – 2011. – Vol. 25, No. 1. – P. 3-25.
24. Calleo D. The Broken West / D. Calleo // *Survival*. – 2004. – Vol. 46, No. 3. – P. 29-38.
25. Buzan B. A Leader Without Followers? The United States in World Politics after Bush / B. Buzan // *International Politics*. – 2008. – Vol. 45, No. 5. – P. 554-570.
26. *Megatrendy: Osnovnye traektorii jevoljucii mirovogo porjadka v XXI veke: Uchebnik / Pod. red. T.L. Shakleinoj, A.A. Bajkova. – M.: ZAO Izdatel'stvo «Aspekt Press», 2013. – 448 p. – (Glava 2. Vsemirnyj idejno-politicheskij krizis).*
27. Posen B. Pull Back: The Case for a Less Activist Foreign Policy / B. Posen // *Foreign Affairs*. – 2013. – Vol. 92, No. 1. – P. 116-128.
28. Karin B. «Gruppa dvadcaty» kak dvigatel' progressa / B. Karin, D. Shorr // *Vestnik mezhdunarodnykh organizacij*. – 2013. – № 3 (42). – P. 46-60.
29. Zujkov R. Vestfal'skaja sistema mezhgosudarstvennykh otnoshenij: kriterii i transformacija / R. Zujkov // *Mirovaja jekonomika i mezhdunarodnye otnosheniya*. – March 2010. – № 3. – P. 13-27.
30. Cerny Ph. G. Plurilateralism: Structural Differentiation and Functional Conflict in the Post-Cold War World Order / Ph.G. Cerny // *Millennium – Journal of International Studies*. – 1993. – Vol. 22, No. 1. – P. 27-51.
31. Tolstov S.V. Mizhnarodna systema pochatku XXI stolittya. Chastyna 3 / S. V. Tolstov // *Zovnishni spravy*. – 2013. – No. 11. – P. 12-17.
32. Hart A. F. How Do Rising Powers Rise / A. F. Hart, B. D. Jones // *Survival*. – 2010. – Vol. 62, No. 3. – P. 63-88.

СТРУКТУРНЫЕ ПАРАМЕТРЫ ПОСТБИПОЛЯРНОЙ СИСТЕМЫ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ

Шаповалова А. И.

Кандидат политических наук, докторант Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко.

Аннотация. . В статье рассматриваются структурные параметры постбиполярной системы международных отношений по четырём её структурным уровням – дистрибутивно-реляционному, нормативно-институциональному, идейному и функциональному. Автор доказывает, что постбиполярная система сохраняет смешанный промежуточный характер, а её стабильность обеспечивается не благодаря наличию целостной реляционной конфигурации, а за счёт комплексного баланса между указанными уровнями. Центральную роль в нём играет соотношение между дистрибутивно-реляционным и функциональным уровнями системной структуры, тогда как нормативно-институциональный и идейный уровни выступают в качестве связующих звеньев между ними. В постбиполярной системе сохраняются элементы центропериферийного разделения, но их дальнейшее удержание возможно лишь в случае геополитической поляризации системы.

Ключевые слова: постбиполярная система, структурные параметры, структурные уровни, центр, периферия, либеральная гегемония, запад.